

Антонова О.Є. Основні напрями досліджень вітчизняних дослідників з проблеми обдарованості // Креативна педагогіка. Наук.-метод. журнал / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Вінниця, 2015. – Вип. 10. – С. 37-46.

УДК 378:504:622

*Антонова О.Є.,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки
Житомирського державного університету
імені Івана Франка, м. Житомир,
академік АМСКП*

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ ВІТЧИЗНЯНИХ ДОСЛІДНИКІВ З ПРОБЛЕМИ ОБДАРОВАНОСТІ

У статті проаналізовано сучасні вітчизняні дослідження з проблеми обдарованості. Визначено сутність сучасних підходів українських вчених до розуміння сутності, видів, ознак та можливостей розвитку здібностей та обдарованості.

***Ключові слова:** обдарованість, види обдарованості, ознаки обдарованості.*

The article analyzes the current national research on giftedness. The essence of modern approaches of the Ukrainian scientists as for understanding the nature, types, characteristics and capabilities of abilities and skills are defined. . The offered criteria and parameters of evaluation of the level of development of pedagogical creativity can serve as the basis for their evaluation and self-evaluation by the prospective teachers and teachers-practitioners, and also for the development on this basis the programs of self-perfection.

***Keywords:** talent, types of gifts, signs of giftedness.*

В останні роки проблема обдарованості все частіше стає предметом спеціальних дисертаційних досліджень як у галузі психології, так і у сфері педагогічних наук. Однак, зауважимо, що хоча спектр наук, які вивчають проблему обдарованості, досить широкий (загальна педагогіка та історія педагогіки, теорія і методика професійної освіти, соціальна педагогіка, педагогічна та вікова психологія, теорія і методика навчання окремих предметів тощо), у кількісному відношенні ці дослідження представлені лише одиничними працями, спрямованими на вивчення окремих аспектів проблеми. Так, українських психологів цікавлять проблеми виявлення особистісних характеристик юнацтва з різними формами обдарованості (О. Бобир), ідентифікації різних видів обдарованості, зокрема технічної (О. Зазимко), розвитку мотивації творчої активності технічно обдарованих підлітків

(О. Музика), можливостей діагностики індивідуальних відмінностей учнів загальноосвітньої школи при комплектуванні профільних класів (В. Доротюк), умови розвитку самосвідомості обдарованих дітей у спільній діяльності (Н. Куліш), психологічна організація взаємин учителів із обдарованими учнями (І.Й. Любовецька), психологічні особливості емоційної сфери інтелектуально обдарованої особистості (І.В. Ушакова), генезис розуміння батьками проявів дитячої обдарованості (Н.А. Карпенко) та інші. Педагогічний аспект проблеми обдарованості віддзеркалюється в *історико-педагогічних* (Л. Прокопів "Навчально-виховна робота з обдарованою молоддю у вищих педагогічних закладах України (друга половина ХХ ст.)", А.Д. Балацінова "Педагогічна підтримка обдарованих учнів загальноосвітніх шкіл України другої половини ХХ століття"), Н.Б. Лазарович "Навчально-виховна робота з обдарованими дітьми 5-6 років у дошкільних навчальних закладах (кінець ХХ – початок ХХІ століття); *порівняльних* (П.О. Тадеєв "Теорія і практика організації навчання обдарованих школярів у США (20-ті роки ХХ – початок ХХІ століття)"; Н. Теличко "Організація навчання обдарованих молодших школярів у США", І.Є. Бабенко "Соціально-педагогічна підтримка обдарованих дітей у школах США", О.П. Бевз "Педагогічна підтримка особистісного саморозвитку обдарованих підлітків у школах США", Ю.О. Пивовар "Організація навчання обдарованої молоді у Німеччині другої половини ХХ століття"); *соціально-педагогічних* (Н. Завгородня "Педагогічні умови соціалізації обдарованих учнів у навчально-виховному середовищі загальноосвітнього навчального закладу", А.В. Лякішева "соціально-педагогічні умови розвитку обдарованих дітей у центрах науково-технічної творчості"; І.Г. Карпова "Соціально-педагогічні умови розвитку творчої обдарованості студентської молоді у позанавчальній діяльності вищого навчального закладу"; *загально педагогічних* (М. Федоров "Педагогічні умови підготовки студентів до роботи з обдарованими дітьми", Я. Рудик "Організаційні форми надання вищими навчальними закладами додаткових освітніх послуг обдарованим студентам"); *методичних* (Е. Лодзінська "Особливості роботи вчителя з математично обдарованими учнями 4-8 класів (на матеріалі польської школи)", В. Коваленко "Формування образного мислення в обдарованих учнів основної та старшої школи засобами художньої літератури", Л. Руденко "Формування творчих здібностей учнів 5-9 класів у позаурочній роботі засобами музичного мистецтва") дослідженнях; а також у роботах, присвячених *професійній освіті*, зокрема проблеми підготовки майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів" (Ю.М. Клименюк), визначення педагогічних умов підготовки майбутніх учителів біології (К.А. Ліневич) та початкової школи (Т.С. Зорочкіна) до роботи з обдарованими учнями, підготовки педагогічних кадрів в обласних інститутах післядипломної освіти до роботи з обдарованими школярами (В.В. Демченко), формування готовності вчителів предметів фізико-математичного циклу до роботи з обдарованими учнями в системі методичної діяльності відділів освіти (А.В. Яковина) та інші.

Значної уваги приділяється дослідниками аналізу теоретичних підходів до

визначення поняття 'обдарованість', розкриттю сутності цього феномена, характеристиці його співвідношення з такими індивідуально-типологічними властивостями особистості як задатки, здібності, талановитість тощо. При цьому вченими, зокрема Н.В. Теличко [11], відзначається відсутність однозначності у тлумаченнях змісту понять "обдарованість" і "талант" та необхідність їх диференціації. Автор констатує, що попри концептуальні розбіжності у визнанні впливу генетичного фактора на феномен обдарованості, погляди зарубіжних і українських учених збігаються щодо самої сутності змісту понять "обдарованість" і "талант" [11]. Тому у дисертації Н.В. Теличко підґрунтям у з'ясуванні сутності змісту понять "обдарованість" і "талант" обрано дослідження американських (Г. Гарднер, К. Колехен, П. Маклін та ін), російських (Л.С. Виготський, Ю.З. Гільбух, Д.Б. Ельконін, Н.С. Лейтес) та українських учених (О.І. Кульчицька, В.О. Моляко), які досліджували різні аспекти обдарованості (вплив середовища і спадковості; врахування індивідуальних відмінностей в організації навчання й виховання; діагностика обдарованості та ін.). Дослідниця зазначає, що сутність поняття "обдарованість" до певного часу ідентифікувалася вченими з інтелектуальними здібностями особистості. Сьогодні ж визнано необхідність враховувати наявні характеристики й особистісні параметри обдарованості, які раніше безпідставно ігнорувалися [11]. У своєму дослідженні Н. Теличко спирається на розуміння "обдарованості" як високого рівня розвитку загальних здібностей внаслідок виховання і за умови успадкованих задатків, тоді як "талант", на її думку, є виразником розвитку спеціальних здібностей [11].

В історико-педагогічній дисертації Л.М. Прокопів *обдарованість молоді* розуміється як характеристика психологічних ресурсів суб'єкта, в якій переплітаються інтелектуальні, творчі здібності та особистісно-мотиваційні якості людини. Критеріями обдарованості автором обрано рівень сформованості внутрішньосуб'єктних психологічних механізмів (своєрідність сприймання, розуміння та інтерпретація подій тощо), котрі виступають основою креативної поведінки у певних галузях діяльності [8].

На необхідності вивчення інтелектуальних та творчих здібностей як підґрунтя індивідуальних відмінностей учнів зазначається й у дослідженні В.І. Доротюк [1]. Автор наголошує на перспективності вивчення *креативних (творчих) та інтелектуальних здібностей*, як таких, що визначають творчий та інтелектуальний напрям діяльності людини. На її думку, інтелектуальні й творчі здібності є тими глобальними психічними утвореннями, якими визначаються адаптаційні можливості людини. Так, загальні *інтелектуальні здібності*, на її думку, виявляються у можливості людини швидко засвоювати нові знання і ефективно використовувати їх у своїй практичній діяльності. Досягнення людини визначаються системою одержаних знань, що в кінцевому результаті визначає високий рівень професійної діяльності [1].

В.М. Коваленко [4] розглядає обдарованість як приховані потенційні можливості особистості, цілісний вияв яких можливий завдяки наявності в педагога великого досвіду та спеціальних знань з цього питання [4]. Дослідницею зроблено висновок про безпосередній зв'язок обдарованості з творчістю,

результатом якої є створення нового продукту, позначеного оригінальністю [4].

Аналізуючи природу творчості, В.І. Доротюк підкреслює, що творчість – багатогранне, своєрідне і специфічне явище психічної діяльності людини, що визначається специфічно *творчими здібностями*, які виявляються у внутрішньому інтересі людини до певного виду діяльності, уважному ставленні до певних предметів або дій, всупереч необхідності виконувати інші [1]. Показниками творчих здібностей можуть бути уподобання дитини; її інтерес до певного виду предметів або об'єктів і дій з ними; значна увага до певного кола об'єктів та зосередження на них уваги; оригінальний підхід до стандартних завдань; намагання змінювати, реконструювати те, з чим доводиться зустрічатися [1]. Авторкою проаналізовано й структуру творчих здібностей, в якій виділено такі компоненти: рівень розвитку, предметна спрямованість, афективність (інтерес). *Рівень розвитку* передбачає, що інтелектуальні й творчі здібності можуть бути високого, середнього і низького рівня (обдарованість – середній – низький). В інтелектуальних здібностях цей рівень представлений швидкістю опанування учнем інформації, повнотою знань, якістю виконання певних завдань, розумінням причинно-наслідкових залежностей, умінням узагальнювати явища і факти, концентрацією уваги. Рівень творчих здібностей визначається переважанням нешаблонного (дивергентного мислення), вмінням знаходити нові підходи до проблеми, оригінальністю рішення і його поліваріантністю. *Спрямованість* здібностей виявляється у переважанні уваги до певних видів діяльності або певного навчального предмета, наявності глибоких знань з цього предмета, бажання вдосконалювати і поширювати ці знання. Зміст *афективного* компонента відображає інтерес учня до навчальної діяльності або творчості, як у цілому, так і на зосередженості на певній галузі знань [1].

Спробу теоретичного обґрунтування сутності обдарованості учнів як єдності розумових і творчих здібностей здійснено також Н.М. Завгородньою [2]. Дослідницею зазначається, що *розумові здібності* – це здатність ефективно виконувати інтелектуальну роботу, яка потребує тривалої пізнавальної напруги. Це виражається у тривалій інтенсивній увазі до об'єктів спостереження, запам'ятовування, аналізу і синтезу, узагальнення тощо. Автором зроблено висновок, що розвиток *творчих здібностей* у контексті організації розумової діяльності означає виконання різних видів праці з дотриманням умов, що можуть забезпечити максимальну її продуктивність при найменшій витраті енергії. Автор зазначає, що обдарована особистість відрізняється високим рівнем знань, потягом до нового, оригінальністю сприйняття тощо. Н.М. Завгородня розуміє поняття *обдарованість* як індивідуальний когнітивний, особистісний та мотиваційний потенціал, що дозволяє особистості досягти високих результатів в одній або кількох галузях; єдність різноманітних здібностей, що забезпечує найбільш успішне виконання поставлених завдань [2].

На особистісному аспекті обдарованості наголошується у дослідженні Н.М. Куліш, яка спирається на розуміння обдарованості як цілісної, інтегральної системи, що охоплює всі сторони особистості, а не лише сферу її інтересів чи здібностей. На думку дослідниці, "відкриття" людиною власних непересічних

здібностей, ставши надбанням свідомості, вносить певні корективи у її взаємодію із соціальним оточенням, передусім у формування рівня домагань та характер очікувань щодо навколишніх людей [5].

Уточнюючи поняття "обдарованість", дослідники намагаються розширити спектр **видів обдарованості**. Так, у дослідженні О.В. Зазимко проаналізовано поняття "*технічні здібності*", які представлено як сукупність складних інтелектуальних *здібностей*, психологічних особливостей технічного *мислення* та *творчої діяльності* винахідника [3]. У дисертації обґрунтовано також структурні компоненти *технічної обдарованості*, зокрема автором виділяються певні особливості інтелектуальних утворень, потребово-мотиваційні характеристики, структура самосвідомості і метакогнітивного досвіду, темпераментальні ресурси та технічні креативні здібності [3]. Дослідником звертається увага й на особливості інтелектуальних характеристик обдарованої особистості, зокрема зазначається, що їх розвиток загалом вищий за середній рівень.

Робота В.М. Коваленко присвячена вивченню *літературно-творчих здібностей обдарованої особистості*, яке охоплює, на думку автора, здатність індивіда повноцінно естетично сприймати і розуміти різні художні системи, зокрема мистецтво слова; точність образного бачення за допомогою розвинених уяви і фантазії; схильність до накопичення знань у галузі літературознавства та мовознавства; розвинену самокритику; внутрішню мотивацію щодо спрямованості на досягнення успішних результатів; потребу у враженнях [4].

У дослідженні Л.М. Прокопів йдеться про розвиток *педагогічної обдарованості*. На жаль, автором глибоко не проаналізовано її сутність. Визначаючи поняття "педагогічна обдарованість", Л.М. Прокопів посилається на наші доробки [8], розуміючи його як якісно своєрідне поєднання педагогічних здібностей (академічні, дидактичні, перцептивні, конструктивні, організаторські, дослідницькі, авторитарні, комунікативні, експресивні, креативні та ін.), мотивації та свідомої професійної спрямованості особистості, що дозволяє досягти значних успіхів у творчій педагогічній діяльності [8]. При цьому автор вважає за потрібне підкреслити, що задатки до педагогічної обдарованості почасти закладені природою, однак на її формування впливає мікро- і макросередовище. На думку Л. Прокопів, позитивною передумовою педагогічної обдарованості студентів є органічне поєднання самовідданої любові до дітей, глибоке знання навчального предмета і високий рівень розвитку педагогічних здібностей [8].

Увага дослідників повертається й до **особливостей прояву різних видів обдарованості**. Так, у проявах технічної обдарованості О.В. Зазимко виділяє три рівні, а саме: *актуальну* технічну обдарованість на стадії становлення з достатньо високим рівнем мотивації досягнень в галузі науки і техніки; *потенційну* технічну обдарованість, зумовлену соціальними мотивами до самореалізації у зазначеній галузі; *потенційну* технічну обдарованість, яка потребує актуалізації спонук щодо розкриття власних можливостей. Отже, важливого значення у дослідженні набуває ідентифікація саме потенційної обдарованості [3]. О.В. Зазимко відзначає, що розуміння сутності

обдарованості як правило ґрунтується на сукупності ознак психічної діяльності та особистісних характеристик особи, яка вже виявила себе як обдарована завдяки екстраординарним досягненням у певній галузі діяльності. Однак автор зауважує, що використання психодіагностичного комплексу, створеного на засадах виявлення суми певних ознак обдарованості, що знайшла своє втілення у реальних досягненнях, є неефективним у разі ідентифікації *потенційної* обдарованості, яка враховувала б діапазон індивідуальних можливостей особистості [3]. У зв'язку з цим автор акцентує увагу на необхідності досліджень, які б враховували вікові особливості обдарованості, а також ґрунтувалися на розкритті індивідуальних потенцій обдарованої особистості.

У дослідженнях вітчизняних учених висвітлюється й проблема *ідентифікації здібностей та обдарованості молоді*. Зокрема, у дисертаційному дослідженні О.В. Зазимко [3] поряд із аналізом концептуальних підходів до проблеми загальної і технічної обдарованості розкрито особливості застосування психодіагностичних методів у психології обдарованості. Роботу В.І. Доротюк [1] безпосередньо присвячено діагностиці індивідуальних відмінностей учнів загальноосвітньої школи при комплектуванні профільних класів і спрямована практичну орієнтацію створення для загальноосвітньої школи системи методик, за допомогою яких шкільний психолог може провести об'єктивне діагностування індивідуальних відмінностей учнів.

Н.В. Теличко у своєму дослідженні аналізує генезу і сутність тестування як основного методу вивчення обдарованих учнів у початковій школі. Автором виявлено основні моделі процедури діагностування обдарованих молодших школярів та форми їх організації. Дослідниця аналізує недоліки використання тестів інтелекту, відзначаючи, що сучасні моделі діагностики обдарованих школярів є своєрідним синтезом показників тестування і типових особистісних ознак (мотивації, інтересу, наполегливості та ін.), рекомендацій вчителів, батьків і учнів [11].

Л.М. Прокопів також привертає увагу дослідників до проблеми виявлення і відбору обдарованої молоді, відзначаючи необхідність використання різноманітних технологій психологічної діагностики: тренінг, тестові методики, методи соціометрії, статистичні способи, комп'ютерні програми тощо [8].

Чільне місце у дослідженнях проблеми обдарованості займає вивчення *ознак обдарованої особистості*. Зокрема Е. Лодзінською встановлено, що психічну діяльність обдарованої особистості характеризують такі загальні риси: надзвичайно ранній прояв високої пізнавальної активності і допитливості, прагнення відкрити і досліджувати нове; глибока зацікавленість і потреба в узагальненому підході до проблеми, пошуку і поясненні суті того, що відбувається; швидкість і точність виконання розумових операцій, сформованість навичок логічного мислення; значна працездатність, висока стійкість уваги і відмінна пам'ять; багатство активного словника, швидкість і оригінальність вербальних (словесних) асоціацій, багата фантазія; яскраво

виражена установка на творче виконання завдань, винахідливість; оперативне володіння основними компонентами загальнонавчальних умінь [6].

Н.М. Завгородньою також визначено *суттєві риси обдарованої особистості*, зокрема [2]: готовність до розвитку, імпульсивність, незалежність висловлювань, вибіркоче ставлення та нерівномірність успіхів в навчальних предметах, почуття гумору, самобутність, критичний погляд, сміливість в постановці проблем і висловленні думок.

О.О. Музикою [7] аналізується вікова динаміка та індивідуальні особливості мотиваційної сфери обдарованих підлітків і також виділяються особистісні риси, що сприяють розвитку технічної обдарованості. Автором встановлено, що технічно обдаровані підлітки вирізняються високими показниками мотивації досягнення, які пов'язані з такими особистісними якостями, як усвідомлення власних здібностей, наполегливість, самостійність, реалістичність, проекція в майбутнє [7].

Н.М. Куліш акцентує увагу на великій активності й високому рівні саморегуляції в обдарованих дітей, які проявляються в наполегливості, вмінні зосереджувати свої сили для подолання труднощів. Вказує вона і на індивідуальну своєрідність обдарованої людини, яка проявляється в унікальності внутрішнього світу творчої особистості [5].

Важливим аспектом розробки проблеми навчання обдарованих дітей та молоді є *визначення педагогічних умов*, які сприяють реалізації можливостей особистості. У цьому контексті Н.В. Теличко виділяє два чинники, які здійснюють вирішальний вплив на забезпечення розвитку обдарованості, досягнення життєвих успіхів молодших школярів: *генетичний* (успадковані задатки) та *соціальний* (навчання, виховання, довкілля). При цьому вона зазначає, що генетичний фактор виступає необхідною, а соціальний – достатньою умовою для забезпечення ефективного розвитку особистісних задатків кожного учня. Оптимальну реалізацію власного потенціалу учнів у різних видах діяльності зумовлюють адекватно продіагностовані й відповідним чином спроектовані на подальший розвиток їх особистісні якості та параметри [11].

У дисертації Л.С. Руденко [9] обґрунтовано необхідність формування творчих здібностей учнів на трьох ієрархічно співвіднесених рівнях: загальнопедагогічні умови; педагогічні умови, специфічні для позаурочної виховної діяльності; педагогічні умови, пов'язані з віковими особливостями учнів [9].

Виявленню та розвитку потенційних творчих можливостей дитини, на думку В.І. Доротюк, сприяють соціальне середовище, створення умов для розвитку творчості [1]. Особливої уваги визначенню умов середовища, які сприяють виявленню творчих потенцій людини, приділяє й О.В. Бобир. Зокрема нею зазначається на ефективності таких підходів як створення проблемних ситуацій, ситуацій розвивального дискомфорту, розв'язування творчих завдань тощо.

Провідним чинником розвитку обдарованості, зокрема технічної, О.О. Музика [7] розглядає мотивацію творчої активності обдарованої

особистості. Дослідниця зазначає, що мотивація творчої активності – це система стійких мотивів, що відображає особистісну трансформацію взаємодії соціальних та індивідуальних чинників у стійку творчу спрямованість особистості. Мотиви творчої активності, поєднуючись у свідомості із здібностями, стають детермінантами розвитку обдарованості [7].

Провідного значення у реалізації проблеми розвитку обдарованих учнів та молоді набуває організація процесу навчання, зокрема Н.М. Завгородньою акцентується на значенні *навчально-виховного середовища навчального закладу*, оскільки саме він зорієнтований на створення сприятливих можливостей для самовдосконалення, самореалізації, розвитку особистості, повноцінного, гуманного мікросередовища, де здійснюється інтелектуальне становлення обдарованих учнів [2].

У роботі М.П. Федорова [12] визначено основні педагогічні умови, які забезпечують виявлення, збереження і розвиток обдарованості дитини у сучасній українській школі. Зокрема автором акцентується увага на необхідності перебудови навчальних планів та розробці нових технологій навчання; створенні умов емоційно-доброзичливого ставлення до особистості учня, підтримкою на уроках та в позаурочний час, ситуації повного психологічного комфорту; застосуванні принципів диференціації та індивідуалізації навчання і виховання на основі стимулювання та розвитку обдарованості, створенні умов для самовияву особистості в процесі навчальної діяльності, врахуванні індивідуальних особливостей кожного учня. При цьому диференціація навчально-виховної діяльності досягається за рахунок варіативності самого процесу навчання, темпу вивчення навчального матеріалу, адаптації змісту і обсягу навчальних завдань до індивідуальних можливостей дітей, організації класів і груп педагогічного вирівнювання (адаптація і здоров'я), класів, творчих груп для обдарованих дітей [12].

Основним чинником ефективної організації навчального процесу обдарованих дітей Е. Лодзінською також визнається індивідуалізація навчання, найбільш ефективним засобом реалізації якого є диференційоване навчання [6].

Важливого значення набуває у сучасній вітчизняній педагогічній науці *значення особистості педагога* в системі навчання обдарованих учнів. Зокрема, Н.М. Завгородньою зазначається, що успішне вирішення завдань навчання і виховання обдарованих дітей безпосередньо пов'язане з проблемою *вдосконалення підготовки вчителів*, формування їхньої професійно-педагогічної майстерності [2]. Тому автором розроблено та запроваджено моделі практичної підготовки студентів класичного університету до роботи з обдарованими учнями (складання планів роботи, навчальних занять, розробка форм і методів контролю), зокрема запропоновано спецкурс "Обдаровані учні та особливості їх навчання і виховання" [2].

Проблема підготовки вчителя до роботи з обдарованими учнями реалізується й у дисертаційному дослідженні М.П. Федорова [12]. Автором визначається два найважливіших, на його думку, аспекти роботи з обдарованими дітьми: 1) створення системи підготовки спеціалістів для роботи з цієї категорією

учнів на основі розробки нових технологій навчального процесу; 2) вивчення педагогічних умов і факторів, які забезпечують можливості для вияву, збереження і розвитку індивідуальної потенції обдарованості у дітей [12]. Дослідником визнається необхідність удосконалення підготовки вчителів, їх професійно-педагогічної майстерності й творчості. Зважаючи на це, М.П. Федоровим сформульовано низку вимог до вчителя, який спроможний працювати з обдарованими дітьми: володіння спеціальними навчальними програмами, наявність певного обсягу знань про природу дитячої обдарованості, структурні типи і особливості її вияву, вміння спілкуватися з незвичайними дітьми, організовувати навчально-пізнавальну діяльність з урахуванням рівнів і сфер вияву обдарованості кожного учня, бачити в кожному з них творчу індивідуальність, запроваджувати в своїй професійній діяльності елементи нових технологій тощо [12].

М.П. Федоровим запропоновано також шляхи перебудови системи загальнопедагогічної підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності, що полягають у вдосконаленні теоретично-методичної підготовки студентів до роботи з обдарованими дітьми, а також практичної підготовки студентів, що передбачає включення їх у практичну діяльність шляхом організації і проведення педагогічних практик. При цьому автор наполягає на використанні активних форм організації позакласної роботи з метою створення найоптимальніших умов розвитку творчої особистості майбутнього вчителя, а саме: участь у роботі педагогічних дискусійних клубів, студій, творчих об'єднань; заохочення студентів до науково-дослідної роботи; участь у роботі психолого-педагогічного семінару для батьків обдарованих дітей, у роботі творчої лабораторії "Обдарована дитина" з метою теоретичного обґрунтування форм і методів навчально-виховної роботи з обдарованими дітьми [12].

Зважаючи на необхідність спеціальної підготовки вчителя до роботи з обдарованими учнями, актуальності набуває проблема організації навчання педагогічно обдарованого студента. Саме на вивчення цього аспекту проблеми спрямовано історико-педагогічне дослідження Л.М. Прокопів [8], в якому здійснено аналіз особливостей навчально-виховної роботи з обдарованою молоддю у вищих педагогічних закладах України у другій половині ХХ століття. Дослідницею ґрунтовно проаналізовано форми і методи навчання обдарованої молоді у педагогічних закладах освіти. Однак при цьому увага автора зосереджена в основному на розвитку науково-дослідницьких здібностей студентів, що на нашу думку, суттєво звужує предмет дослідження. Адже до структури педагогічної обдарованості, окрім дослідницьких здібностей входять і інші компоненти, які також потребують відповідного розвитку під час навчання. Можливо це пояснюється тим, що робота Л.М. Прокопів має історичний характер, а у досліджуваній нею період дійсно увага викладачів зверталася перш за все на науково-дослідницьку діяльність майбутніх учителів. Заслуговує на увагу і те, що автором ґрунтовно проаналізовано цей напрям роботи вищого педагогічного закладу освіти і систематизовано отримані дані у вигляді відповідних тенденцій. Крім того, дослідницею пропонується широкий набір форм, методів, засобів навчання

обдарованих студентів як під час аудиторної, так і у позааудиторній діяльності. На думку дослідниці, важливим для реалізації обдарувань є успіх студента у конкретних видах діяльності, використання методу спроб і помилок, вплив людей, які спроможні оцінити і підтримати обдаровану особистість, що сприяє її самореалізації та виробленню об'єктивної самооцінки. Серед провідних напрямів роботи з педагогічно обдарованою молоддю дослідницею визначено: довузівський, аналітико-інформаційний, науково-дослідницький, професійно-педагогічний, художньо-естетичний, фізично-оздоровчий [8].

Розповсюдженими формами аудиторної роботи з обдарованою молоддю у вищих педагогічних навчальних закладах України другої половини ХХ ст. були: лекції (оглядові, проблемні, дискусійні тощо), практичні, лабораторні заняття, спецсемінари дослідницького й дискусійного характеру, курсові й дипломні роботи. У досліджуваній період виокремлено групові, масові та індивідуальні форми позааудиторної роботи з обдарованою молоддю. До *групових* належали студентські наукові гуртки, міжфакультетські семінари, студентські клуби, технологічні бюро, проблемні галузеві лабораторії, студентські науково-дослідні загони і бригади, дослідницькі групи, до складу яких входили докторанти, аспіранти, викладачі, студенти. Серед *масових* форм роботи найпоширенішими були: науково-практичні й читацькі конференції, „тижні педагогічної майстерності”, олімпіади, конкурси та огляди наукових робіт, виставки робіт студентської наукової творчості, звітні наукові студентські конференції, „круглі столи”, „діалоги”, творчі знайомства тощо. Важливим шляхом формування й розвитку здібностей студентів стала їх участь у конкурсах на кращу студентську роботу в різних галузях науки і техніки, олімпіадах „Студент і науково-технічний прогрес” тощо. *Індивідуальні* форми роботи з обдарованою молоддю – це навчання за індивідуальними планами, педагогічно регульована самостійна робота, збільшення числа факультативних курсів і дисциплін за вибором, нетипові завдання науково-дослідного характеру під час педагогічної практики, розробка науково-дослідних проблем провідних кафедр тощо [8].

Л.М. Прокопів зазначає, що у період незалежної України співвідношення групових, масових та індивідуальних форм постійно змінюється на користь індивідуальних, що відповідає загальним тенденціям розвитку вищої школи і набуває особливого значення на сучасному етапі у зв'язку з прийняттям Україною Болонської декларації. Авторка впевнена, що розвитку вищої педагогічної школи України в контексті Болонського процесу можуть сприяти: забезпечення проблемно-пошукового, консультативного змісту лекцій, практичних занять тощо; раціональне поєднання різних форм організації навчально-виховної роботи зі студентською молоддю; розширення міжнародних програм обміну студентами; проведення спільних наукових досліджень викладачів, аспірантів, студентів; продуктивна праця обдарованої молоді в наукових гуртках, клубах, на симпозіумах; робота дослідницьких груп „викладач–студент–аспірант”; участь у наукових конференціях, олімпіадах; проведення наукових експедицій; відродження діяльності наукових шкіл, студентських наукових товариств тощо [8].

Проблемі навчання обдарованих студентів у ВНЗ присвячена дисертація Я.М. Рудика [10], яка спрямована на вдосконалення організаційних форм надання їм додаткових освітніх послуг. Автором акцентовано увагу на необхідності вдосконалення змісту навчання студентів у ВНЗ на основі стратегій прискорення, збагачення та прискорено-збагаченого навчання. Сформульовано перелік вимог, яких необхідно дотримуватися при наданні додаткових освітніх послуг обдарованим студентам, зокрема: наявність діючої науково обґрунтованої програми організації навчання обдарованих студентів, системи ідентифікації та відбору обдарованих студентів, системи зворотного зв'язку та психолого-педагогічного моніторингу, гарантій залучення обдарованих студентів до навчання за збагаченими навчальними й освітніми програмами на добровільних засадах., достатня кваліфікація науково-педагогічних працівників [10]. У дисертації наведено перелік додаткових освітніх послуг, які надаються обдарованим студентам: навчання у вигляді курсів, семінарів, тренінгів тощо; вивчення додаткових курсів, модулів, тем навчальних дисциплін; надання обдарованим студентам консультацій; організація співбесід; заняття з метою ліквідації академічної різниці у навчальних планах при переміщенні студентів; репетиторство у межах ВНЗ; заняття на підготовчому відділенні ВНЗ; підготовка обдарованих студентів до наукових конференцій та предметних олімпіад [10]. Зауважимо, що ті послуги, які Я.М. Рудиком подаються як додаткові, на нашу думку, мають надаватися будь-якому студенту. Однак, як зазначає й автор, такі види діяльності актуалізують проблему додаткового часу – головного чинника, який стримує надання додаткових освітніх послуг з елементами збагачення [10].

Автором відзначається, що для реалізації зазначеної мети у ВНЗ має бути створена низка *педагогічних умов*, а саме: організація навчального процесу за розширеними освітніми й навчальними програмами, які розробляються з урахуванням побажань обдарованих студентів та інтересів ВНЗ; упровадження у навчальний процес активних методів та технічних засобів навчання, авторських методичних розробок, індивідуальних методик, інноваційних технологій навчання та контролю знань, міжпредметних зв'язків; створення умов для вдосконалення педагогічної майстерності науково-педагогічного складу, особливо молодих викладачів; зміцнення матеріально-технічного забезпечення структурних підрозділів вищих навчальних закладів; залучення додаткових джерел фінансування науково-педагогічного персоналу вищого навчального закладу [10]. Узагальнюючи результати свого дослідження, Я.М. Рудик пропонує ввести до структури вищого навчального закладу спеціальний підрозділ – ідентифікаційно-консультаційний центр для роботи з обдарованою молоддю й покласти на нього завдання виявлення обдарованих студентів, дослідження їх мотивації до навчання, з'ясування їх освітніх і наукових інтересів, організацію науково-дослідної роботи студентів, підготовку їх до участі в олімпіадах, конференціях тощо [10].

Узагальнюючи огляд досліджень вітчизняних учених щодо розробки проблеми навчання обдарованої молоді, можна зробити ряд висновків:

- в останнє десятиріччя *активізувався інтерес* до проблеми дослідження, що підтверджується кількістю наукових розвідок у цій сфері; значна увага

приділяється дослідниками *вдосконаленню поняттєвого апарату* проблеми, зокрема уточнюються такі поняття як "обдарованість", "талановитість", "здібності" тощо;

- серед сучасних концепцій обдарованості найбільш поширеною є трикомпонентна *модель*, яка вміщує загальні та спеціальні вище за середній рівень *здібності* особистості; креативність особистості; мотивацію (спрямованість) особистості до певного виду діяльності;

- загалом обдарованість може бути представлена як *система, що охоплює такі компоненти*: біофізіологічні, анатомо-фізіологічні особливості (задатки); сенсорно-перцептивні блоки, що характеризуються підвищеною чутливістю; інтелектуальні здібності, що дозволяють оцінювати нестандартні ситуації й розв'язувати нові проблеми; емоційно-вольові структури, що передбачають тривалі домінантні орієнтації, їхня штучна підтримка; високий рівень продукування нових образів, фантазія, уява тощо;

- обдарованість розглядається як системна якість психіки, що може *розвиватися* впродовж життя людини за умови врахування впливових чинників, які сприяють цьому процесу на кожному з *вікових етапів* становлення особистості;

- наголошується на важливості й значущості як спадковості, так і соціального середовища, при цьому відзначається виключне значення створення відповідного освітнього простору у навчальному закладі;

- підкреслюється необхідність спеціальної *підготовки вчителя* до роботи з обдарованими дітьми.

Література:

1. Доротюк В.І. Діагностика індивідуальних відмінностей учнів загальноосвітньої школи при комплектуванні профільних класів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / В.І. Доротюк. – Київ, 2001. – 17 с.

2. Завгородня Н.М. Педагогічні умови соціалізації обдарованих учнів у навчально-виховному середовищі загальноосвітнього навчального закладу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.05 "Соціальна педагогіка" / Н.М. Завгородня. – Київ, 2006. – 22 с.

3. Зазимко О.В. Психологічні основи ідентифікації технічної обдарованості в юнацькому віці: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / О.В. Зазимко. – Київ, 2003. – 25 с.

4. Коваленко В.М. Формування образного мислення в обдарованих учнів основної та старшої школи засобами художньої літератури: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 13. 00. 02 "Теорія і методика навчання (українська література)" / В.М. Коваленко. – Київ, 2004. – 22 с.

5. Куліш Н.М. Розвиток самосвідомості обдарованих дітей у спільній діяльності: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / Н.М. Куліш . – Київ, 2003. – 20 с.

6. Лодзінська Е. Особливості роботи вчителя з математично

обдарованими учнями 4-8 класів (на матеріалі польської школи): автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 "Теорія і методика навчання математики" / Е.Лодзінська. – Київ, 2001. – 19 с.

7. Музика О.О. Мотивація творчої активності технічно обдарованих підлітків: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / О.О. Музика. – Київ, 2001. – 14 с.

8. Прокопів Л.М. Навчально-виховна робота з обдарованою молоддю у вищих педагогічних закладах України (друга половина ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Л.М. Прокопів. – Івано-Франківськ, 2005. – 22 с.

9. Руденко Л.С. Формування творчих здібностей учнів 5-9 класів у позаурочній роботі засобами музичного мистецтва: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 "Теорія і методика навчання музики і музичного виховання" / Л.С. Руденко. – Київ, 2004. – 24 с.

10. Рудик Я.М. Організаційні форми надання вищими навчальними закладами додаткових освітніх послуг обдарованим студентам: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Я.М. Рудик. – К., 2006. – 20 с.

11. Теличко Н.В. Організація навчання обдарованих молодших школярів у США: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка історія педагогіки" / Н.В. Теличко. – Івано-Франківськ, 2005. – 21 с.

12. Федоров М.П. Педагогічні умови підготовки студентів до роботи з обдарованими дітьми: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / М.П. Федоров. – Луганськ, 2000. – 21 с.